

Arhe XIX, 38/2022

UDK 17 Hegel G.W.F.

340.12

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2022.38.71-90>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

ĐORĐE HRISTOV¹

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju

„MEŠANI USTAV“ I SVETSKO-ISTORIJSKI REŽIMI U HEGELOVOJ POLITIČKOJ FILOZOFIJI

Sažetak: U ovom radu želim da pokažem da se Hegelova politička filozofija i posebno njegovo shvatanje organizacije ustava moderne države iz *Filozofije prava* poziva na njegovu hronologiju svetske istorije. Kako ću takođe pokazati ova veza se zasniva na njegovom preuzimanju ustava Rimske republike kako je on prikazan u delu starogrčkog istoričara Polibija. U prvom koraku ću se osvrnuti na Hegelovo preuzimanje Polibijevog modela „mešanog ustava“ i način na koji on putem ovog modela integriše svetsko-istorijske režime unutar svoje političke filozofije. Zatim ću ukazati na bitne razlike koje se javljaju između antičkog, republikanskog i modernog, monarhijskog ustava. Ove razlike se prvenstveno tiču odnosa rada i rata sa sferom politike i način na koji Hegel pokušava da „odloži“ pad suvereniteta moderne države. Na kraju ću se iz ovoga osvrnuti na ambivalentnost značenja „kraja istorije“ u njegovoj filozofiji.

Glavne reči: mešani ustav, svetska istorija, režim, Rimska republika, Polibije, Hegel

HEGEL I POLIBIJEV „MEŠANI USTAV“

Starogrčki istoričar Polibije je na tragu Platona u svom delu *Istorije* formulisao takozvanu teoriju anacikloze [*anakyklosis*], kojom on predstavlja cikličnu smenu političkih režima kroz istoriju. Ova slika smene režima svoju pozadinu ima u opštem antičkom, kružnom toku vremena. Polibije na ovaj način pokušava da objasni zašto pojedinačni

¹ E-mail adresa autora: george.hristov@instifdt.bg.ac.rs

politički sistemi propadaju i iznova se konstituišu. Po njegovom shvatanju, prvi režim koji se pojavljuje na sceni istorije je primitivna monarhija, vlast koja predstavlja prvobitnu centralizaciju moći i koja se zasniva na pukoj sili.² Polazeći od ove tačke, dalji razvoj vodi do kraljevstva, režima u kojem jedna osoba vlada i čija vlast se ne zasniva više na sili, već pravednosti.³ Ali onda se dešava preokret koji će označiti celokupni tok istorije za Polibija. Nakon uspostavljanja kraljevstva, svaka dalja smena režima je uslovljena degeneracijom i propadanjem, koje svoje korene ima u smeni vlasti od predaka na naslednike.

Tako se kraljevstvo nužno deformiše u tiraniju, ili režim kojim više ne vlada pravedni kralj, već osoba koja je nesposobna da kontroliše svoje strasti. Sinovi kralja, kako Polibije opisuje transfer moći, vremenom se predaju svojim apetitima i luksuzu, i time postaju tirani.⁴ Ova deformacija onda zahteva korekciju vlasti koja se vrši time što najbolji ljudi koji okružuju kralja, ili sada tiranina, preuzimaju moć i time uspostavljaju aristokratiju. Ali ni aristokratski režim ne može da se održi kroz smenu generacija. Pa tako i naslednici aristokrata, predajući se želji za dobiti, postaju oligarsi.⁵ Ovim je iznova neophodna korekcija režima, sada tako što demokrate, dakle narod uopšte, preuzima vlast od oligarha. Ali kao u slučaju kralja i aristokrata, i naslednici demokrata izopačuju principe na osnovu kojih su njihovi predaci zasnovali demokratiju. Potomci demokrata, vođeni žudnjom za moći i reputacijom, deformišu demokratiju u ohlokratiju, dakle vlast jedne bezglave mase.⁶ Ovim se ustav u potpunosti raspada i vraća u prvobitno prirodno stanje gde započinje nova centralizacija moći i uspostavljanje primitivne monarhije, čime se ulazi u sledeći krug smene režima.

Za Polibija je ova ciklična smena režima stvar nužnosti, jer nije moguće izmeniti tok deformacije vlasti. Uprkos tome, Polibije je primetio da postoji način da se ove deformacije uspore, to jest da se

² Polybius, *The Histories*, Vol. III, str. 277–79.

³ Isto, str. 283.

⁴ Isto.

⁵ Isto, str. 285.

⁶ Isto, str. 287.

degeneracija režima odloži. Ovo usporavanje se može izvršiti time što će se tri dobra režima – kraljevstvo, aristokratija i demokratija – spojiti u jedan jedinstveni režim. Ovaj „mešani ustav“ bi onda unutar sebe vršio međusobnu korekciju vlasti. Umesto da se režimi koriguju time što će se smenjivati jedan nakon drugog, oni mogu simultano da se kontrolišu time što će postati elementi jedinstvenog ustava. Polibije je prepoznao dve antičke države koje su bile organizovane na ovaj način — Spartu i Rimsku republiku — tvrdeći da upravo zahvaljujući njihovom „mešanom ustavu“, ova dve zajednice su pokazale izuzetnu otpornost i dugotrajnost.⁷ Za potrebe ovog rada usmeriću se na rimski republikanski model, koji obuhvata dva podeljena društvena sloja – plemstvo i plebejstvo – gde oba poseduju svoje političke institucije. Plemstvo vlada putem aristokratskog senata, dok plebejci delaju unutar popularnih saveta. Oni se međusobno koriguju time što senat ograničava plebejce svojim dekretima, dok plebejci poseduju pravo veta putem institucije plebejskog tribuna. Dakle aristokratski i demokratski element opstaju zajedno time što ograničavaju jedan drugog. Konačno, „monarhijski“ element ustava je oličan u instituciji konzula koji ujedinjuje druga dva sloja, kao i u magistarstvu diktatora u slučajevima krize i rata.

Renato Kristi je primetio da se Hegelova moderna država iz *Filozofije prava* zasniva na ovoj antičkoj ideji „*status mixtus*“.⁸ Ali Hegelovo preuzimanje ovog modela, kako Kristi dalje tvrdi, polazi od reorganizacije njegovog „enterijera“⁹. Dok je za Polibija svrha mešanog ustava da osigura „ravnotežu“ između tri režima, za Hegela je moć „monopolizovana od strane jednog centra“, monarhije.¹⁰ Dakle, princip Hegelovog ustava nije ravnoteža, već dominacija monarhijskog elementa.

Na prvom mestu, Hegel preuzima stari model mešanog ustava posredstvom Monteskeja, dakle putem reformulacije antičkog modela u modernoj ideji podele vlasti. Ovo je vidljivo u njegovoj podeli državne

⁷ Isto, str. 309–311.

⁸ Kristi, R., *Hegel on Freedom and Authority*, str. 115.

⁹ Isto.

¹⁰ Kristi, R., *The Hegelsche Mitte*, str. 613.

vlasti na zakonodavnu, egzekutivnu i monarhijsku vlast.¹¹ Ali ova podela vlasti kod Hegela zapravo počiva na širem kontekstu podele celokupnog društva na različite sfere delovanja. Drugim rečima, kod Hegela je na snazi ne samo podela političke države uzete kao posebne institucije koju treba razlikovati od građanskog društva, već i društva kao takvog uzetog kao država. Ovim Hegel sasvim eksplicitno ostaje u nasleđu Polibijevog modela, gde je podela vlasti ujedno i podela celokupne države na ekonomsko-politički definisane staleže. U rimskom modelu se tu naravno radi na podelu između aristokratije i plebejaca, dok je ona kod Hegela oličena u podeli celokupnog naroda na različite staleže [*Stände*], koji su onda artikulisani u političko-staleškim podelama.¹²

Uprkos Hegelovom nasleđu antičkog modela, njegova podela državne strukture ima specifične uslove za svoje polazište u kontekstu modernog doba. Za Hegela, svi ustavi kao takvi su „jednostrane forme“, ukoliko „nisu u stanju da u sebi podnesu princip slobodnog subjektiviteta i koje ne znaju da odgovore jednom izobraženom umu“. ¹³ Zato je po njemu, „stajalište starog sveta“ po pitanju trostruke podele režima „istinito i ispravno“¹⁴, jer počiva na razlici unutar samog pojma vlasti. Ali istovremeno, ona je i pogrešna, jer je ova razlika čisto „spoljašnja“ i „kvantitativna“.¹⁵ Drugim rečima, antička podela se zasniva isključivo na pitanju *koliko* ljudi vlada, da li jedan, neki ili svi. Time se ona iz Hegelove perspektive zasniva na razumskom shvatanju organizacije vlasti, dakle jednom shvatanju koje elemente posmatra samo u njihovoj spoljašnjoj i kontingentnoj, a ne unutrašnjoj i nužnoj povezanosti. Ovo se može već kod Polibija primetiti, gde je kako je već Kristi uvideo, kriterijum jedinstva „ravnoteža“ između spoljašnje i kvantitativno određenih elemenata, dakle na činjenici da su demokratski, aristokratski i monarhijski sloj vezani jedino njihovom funkcijom međusobnog ograničenja i kontrole. U ovakvoj podeli se po Hegelu uzima isključivo

¹¹ Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 400–401.

¹² Isto, str. 434.

¹³ Isto, str. 404.

¹⁴ Isto, str. 401.

¹⁵ Isto.

ono „negativno za polazište“, gde se „htijenje zla i nepovjerenje“ tretira „kao prvo“. ¹⁶ A jedno takvo polazište je karakteristično za „*negativno razumevanje*“ i „nazor ološa“. ¹⁷ Dakle, uprkos tome da je antička podela, pa time i kombinacija režima „istinita i ispravna“, ona se i dalje zasniva na spoljašnjoj relaciji međusobno antagonističkih momenata, pa time ne leži i ne proističe iz same logike pojma države.

Za razliku od podela koja se zasniva na negativnom razumu, Hegel ne razume ustav moderne države kao sistem „međusobnog ograničavanja“ ¹⁸, već kao „sistem posredovanja“. ¹⁹ Ovo podrazumeva da su demokratski, aristokratski i monarhijski element momenti već prethodeće celine koja ne nastaje pukom kombinacijom ovih režima. Dok je rimski republikanski ustav bio zasnovan na podeljenosti, neprijateljstvu i konstantnoj borbi staleža ²⁰, moderni ustav pretpostavlja princip jedinstva naroda, dakle umnog jedinstva kome u osnovi leži subjektivna sloboda kao i mogućnost njene identifikacije sa političkim autoritetom. Sopstveno „Ja“ važi u modernoj državi, čime svaka individua ne samo da poseduje svoje pravo unutar građanskog društva, već isto tako i sposobnost da sebe vidi u autoritetu države. Rim, sa druge strane, ostao je fragmentiran krutim podelama građana koje su bile sankcionisane mitološkim i religijskim principima, te je time i ostao zarobljen u „neduhovnom jedinstvu“. ²¹ Dakle, Kristi je u pravu da za Hegela kriterijum „mešanog ustava“ ne može biti spoljašnji princip „ravnoteže“, jer bi ovo već po samoj prirodi vodilo do „rušenja države“. ²² Ono što je važno u antici ne može da opstane u modernosti gde vlada princip subjektivne slobode, pa time i jednakosti svih subjekata.

¹⁶ Isto, str. 399.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto, str. 432.

²⁰ Hegel, G. V. F., *Filozofija istorije*, str. 320.

²¹ Isto, str. 352.

²² Isto.

Polazeći od ovakvog razumevanja *status mixtus*, demokratski i aristokratski elementi režima nisu forme kruto podeljenih grupacija koje važe same za sebe, već su, kako to Kristi s pravom tvrdi, već integrisane u monarhiju kao simbolički izraz individualnosti modernog subjekta. Kristi je takođe u pravu da ovom integracijom, monarhija i aristokratija za Hegela „prestaju da budu aristokratskog ili demokratskog [prev. autora]“ karaktera.²³ Međusobno posredovanje staleža osigurava da svaki element nije ono što je istorijski bio, već da funkcioniše isključivo kao konstitutivni element jedne samodovoljne celine.

Dakle, za Hegela demokratski sloj nije politička forma siromašne klase plebejaca, koji su svim društvenim mehanizmima izopšteni iz sistema prava koji važe za aristokratiju. Naprotiv, ovaj element je u modernoj državi strukturisan sistemom građanskog društva, korporacijama i unutrašnjim staležima srednjeg sloja. Ovim su interesi demokratskog dela društva, tj. naroda u užem smislu reči, već formirani interesima korporacija, koji su reprezentovani u instituciji parlamenta²⁴ i posredovani aristokratskim slojem izvršne vlasti kako bi se volja naroda kao takva ispoljila u državi. Sa druge strane, monarhijski elemenat države, dakle sam monarh, čini od naroda organsku celinu, bez koje bi narod bio ništa drugo do jedna „bezoblična masa“.²⁵ Ovo dvostruko posredovanje putem aristokratskog i monarhijskog elementa sprečava da se demokratski sloj pojavi kao jedno „mnoštvo“ ili „gomila“, čime bi „masovna vlast“ i „neorgansko mnjenje“ konkurisali „organskoj državi“.²⁶ Staleži time poseduju „funkciju posredovanja“²⁷, koju istovremeno dele sa aristokratskim slojem, dakle sa egzekutivnom funkcijom vlade.

Ali ovo posredovanje ne važi samo za *demos*. Sam aristokratski element je posredovan putem druga dva elementa. Pa tako demokratski

²³ Kristi, R., *The Hegelsche Mitte*, str. 613.

²⁴ Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 366–67, i 420.

²⁵ Isto, str. 410.

²⁶ Isto, str. 431–32.

²⁷ Isto, str. 431.

staleži od dole i monarh od gore, sprečavaju da aristokratija sebe izoluje kao takvu i da se pojavi kao samodovoljna celina.

„Da taj srednji stalež ne zauzme izolirani položaj neke aristokracije, i da obrazovanje i vještina ne postanu sredstvom proizvoljnosti i gospodstva, postiže se institucijom suvereniteta odozgo prema dolje i pravima korporacije odozdo prema gore.“²⁸

Dakle i sama aristokratija gubi svoj aristokratski karakter, time što služi kao posrednik demokratskog i monarhijskog elementa, koji onda povratno od ovog sloja čine konstitutivni element umske celine.

Konačno, demokratski i aristokratski element posreduju i samog monarha, osiguravajući da se „kneževska vlast ne pojavi *izolirana* i time kao puka vladarska moć i proizvoljnost“.²⁹ Na ovaj način i sam monarh se pojavljuje ne kao pojedinac koji neposredno poseduje moć nad drugima, već kao simbol jedinstva celokupne političke zajednice. Ovo posredovanje time garantuje da monarhova odluka sadrži i formalno ujedinjuje interese i strasti koji grade građansko društvo i samu političku državu.³⁰ Ali iako je Kristi u pravu da monarh poseduje viši politički status od druga dva sloja, time što je celokupni „mešani režim“ zapravo sadržan unutar monarhije sa kraljem kao najvišim političkim akterom, formalna priroda monarhove odluke ostaje podređena sistemu posredovanja. Kristijevo šmitovsko čitanje Hegela³¹ previđa činjenicu da uprkos tome što „mešani ustav“ nije konstituisan sa stanovišta spoljašnjeg principa „ravnoteže“, ipak on za Hegela sasvim eksplicitno

²⁸ Isto, str. 425.

²⁹ Isto, str. 431.

³⁰ Isto, str. 412.

³¹ S obzirom na ovu istaknutu ulogu monarha u Hegelovoj državi, Kristi pita, koliko je zapravo forma ovog autoriteta udaljena od šmitovskog decizionizma (1983: 615). Odgovor na ovo pitanje, kao što se može videti, jeste da su ove dve forme autoriteta neusaglasive, s obzirom da iako Hegel ontološki posmatra monarha kao začetak celokupne države, ovo važi prvenstveno u formalnom i simboličkom smislu. U političkoj konstituciji (i prvenstveno u mirnodopskom stanju) monarh ostaje integrisan unutar sistema posredovanja kao element koji posreduje i sam je posredovan u odnosu na demokratski i aristokratski element.

služi kao „garancija javne slobode“.³² Time Hegel takođe zadržava antički, dakle Polibijev princip međusobne korekcije režima. Razlika je u tome, da ti režimi nisu izolovane i suprotstavljene celine, već momenti već jednog postojećeg jedinstva naroda. Kako Hegel tvrdi, „sa *samostalnošću* vlasti, npr. kako su one bile nazvane — *egzekutivne* i *zakonodavne* vlasti — neposredno je postavljeno, kako se to također u velikome vidjelo, rušenje države, ili ukoliko se država bitno održava, borba da jedna vlast sebi podvrgava drugu...“³³

PRISUSTVO ISTORIJSKIH FORMI U MODERNOM MODELU „MEŠANOG USTAVA“

Hegelovo preuzimanje rimskog republikanskog ustava u mnogim aspektima zadržava osnove Polibijevog modela, ali isto tako sadrži i znatne razlike. Kako bih još istakao ove sličnosti i razlike između dva modela, želim sada da pokažem da Hegelova integracija starog republikanskog modela pretpostavlja širu svetsko-istorijsku građu. Ova svetsko-istorijska građa se takođe može analoški posmatrati u odnosu spram Polibijeve istorijske pretpostavke „mešanog ustava“. Gore sam istakao da „mešani ustav“ predstavlja zapravo jednu posebnu fazu unutar Polibijevog modela anacikloze, to jest ciklične smene režima. Ali sada je bitno fokusirati se na ono što prethodi samom mešanom ustavu.

Ono što prethodi kombinaciji režima, kao što je pokazano na početku, jeste sukcesija posebnih režima, od primitivne monarhije, gde se vrši prva centralizacija moći zasnovana na sili, preko kraljevstva, gde se ova moć sada zasniva na razumu i pravdi, pa do aristokratije i demokratije. Dakle kvantitativni koraci koje istorija preduzima polaze od *jedne* osobe, primitivnog monarha pa kralja, čija vlast prelazi u moć *nekih*, to jest aristokrata, i završava se u moći *svih*, dakle u demokratiji. Ono što zapada ovde za oči jeste da ova smena deli sličnosti sa Hegelovom idejom toka svetsko-istorijskih doba. Po njemu, u prvom dobu istorije se pojavljuje režim orijentalnog despotizma na Istoku u

³² Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 399.

³³ Isto, str. 399.

kojem je samo *jedna* osoba slobodna.³⁴ Ovo odgovara Polibijevoj ideji prvobitne centralizacije moći u primitivnoj monarhiji. Oba režima su takođe zasnovani na sili. Ali po Hegelu u drugom dobu svetske istorije se pojavljuju režimi aristokratije i demokratije, koji korespondiraju staroj Grčkoj i Rimu, gde su samo *neki* slobodni.³⁵ Dakle za razliku od Polibija, gde je režim demokratije vlast svih, za Hegela ovde ipak nisu svi slobodni, s obzirom na činjenicu da je antička demokratija pretpostavljala ropstvo. Dakle, sa stanovišta slobode ljudskih bića kao takvih, za Hegela ovaj režim mnogo više korespondira aristokratiji, pa ih time i stavlja zajedno u jedno doba. Konačno, nakon antike, na sceni istorije nastupa monarhija, dakle režim hrišćanskih civilizacija Evrope³⁶, gde su sada zaista *svi* slobodni.³⁷ Smene režima prate isti tok proširivanja moći od jedne osobe, preko nekih do svih, ali sam tok i priroda procesa je zapravo dijametralno suprotna Polibijevom modelu ciklizma.³⁸

Dakle, uprkos spoljašnjoj analogiji ideje smene režima postoji jedna značajna razlike između Polibijevog i Hegelovog modela. Kod Polibija su smene režima zasnovane na nužnosti cikličnosti vremena. Ovo kretanje nije vođeno napretkom u svesti o slobodi, već neminovnošću propasti postojećih političkih formi. Osnovni princip iza istorijskih smena režima jeste *tyche*, sudbina koja kako je Frenk Volbank primetio u grčkom svetu poseduje karakteristike „čudljive i nestabilne

³⁴ Hegel, G. V. F., *Filozofija istorije*, str. 123.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Ovo jeste jedna puka analogija iz koje tek želim da izvedem neke daljnje zaključke, ali već jedna primedba koja bi se ovde mogla dati jeste da dok Polibije prikazuje smenu režima unutar jedne države, za Hegela se smena vlasti odnosi na doba svetske istorije koja pretpostavlja i smenu celokupnih civilizacija. Ali treba isto tako uzeti u obzir da za Hegela svetska istorija ne predstavlja samo sukcesiju različitih doba (čime bi već time izgubila kvalitet filozofske istorije) već isto tako i *ideje države* kao takve. Dakle smena doba, koja oslikava smene režima, tiče se ne samo raznolikih država i civilizacije, već i jedne jedinstvene ideje države koja se istorijski razvija. Vidi o ovome: Fulda, *Geschichte, Weltgeist und Weltgeschichte bei Hegel*, str. 89.

boginje³⁹. Za razliku ove koncepcije istorije u kojoj vlada, kako i sam Hegel piše, „apstraktna i bezumna nužnost neke slijepe sudbine“⁴⁰, Hegelova svetska istorija se zasniva na ideji da „um vlada svetom“, što podrazumeva da „svet nije prepušten slučaju ni spoljašnjim slučajnim uzrocima, već da njime vlada neko providenje“.⁴¹ Antička svest je i dalje ograničenog karaktera s obzirom na svoju spoznaju svesti o slobodi, pa time u ciklizmu i ponavljanjima istorije ne vidi ništa drugo do rad slepe moći koja je indiferentna spram ljudske biti. U ovom svetu i dalje važi ona uzrečica „ničega novog pod suncem“. Time ta svest ni ne može ništa drugo u istoriji da vidi već svoju neminovnu propast. Za razliku od antičke percepcije vremena koju nalazimo kod Polibija, moderna svest poseduje punu izvesnost o sopstvenoj slobodi, pa je time i u mogućnosti da sagleda istoriju kao jedno smisljeno kretanje koje vodi do nje same. Dakle, u suprotnosti spram stare ideje ciklizma, Hegelov model svetske istorije je zasnovan na principu da „ono što je u početku izgledalo samo slučajno i moguće“ ponavljanjem „postaje nešto stvarno i potvrđeno“.⁴²

Pošto je za Polibija smena režima stvar sudbine, iz istog razloga je i njegov „mešani ustav“ podložan kontingenciji. Naime, Rimski republika je imala boginju sudbine na svojoj strani u razvijanju ustava. Ali pošto se radi o jednoj boginji, čija je ćud promenjiva i nestabilna, na isti način kako je kontingencija dovela do toga da Rimljani dođu do ustava koji bi „usporio“ pad, tako je i ironija sudbine dovela do njegovog pada. U suprotnosti sa ovim, za Hegela jedinstvo istorijskih formi vlasti, sadržano u ustavu moderne države, nije stvar slučajnosti, već nužnosti u spoznaji slobode. Sam pojam prevladavanja [*Aufhebung*] služi svrsi nužnog procesa zadržavanja prošlih istorijskih formi duha u njegovoj razvijenoj formi. Ovim demokratija, aristokratija i monarhija nisu elementi koji su slučajnošću ukombinovani u jednu prolaznu i razumsku celinu. Naprotiv, za Hegela su ovi elementi nužnošću razvoja svetskog duha očuvani kao posebni momenti unutar totaliteta umskog jedinstva

³⁹ Wallbank, F., *Polybius, Rome and the Hellenistic World*, str. 209–10.

⁴⁰ Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 460.

⁴¹ Hegel, G. V. F., *Filozofija istorije*, str. 18.

⁴² Isto, str. 358.

moderne države. Time onda primitivna centralizacija moći ne vodi u tiraniju, pa u druge režime i njihove deformisane tipove. Naprotiv, despotizam se progresivno razvija u obrnutom smeru, od demokratije, preko aristokratije, pa konačno do monarhije, dakle vlasti jedne osobe, koja sada u sebi negira i očuvava istorijske momente bivših formi. Time je onda vlast jedne osoba simbol individualnosti modernog subjekta, a ne stvar kontingentne vlasti jednog koji time neminovno postaje tiranin.

Ova razlika u shvatanju istorijskih uslova antičkog i modernog ustava je vidljiva i u samoj prirodi građana i njihove aktivnosti. Kao što je rečeno, Polibije predstavlja rimski „mešani ustav“ kao jedan iznutra konfliktualni svet gde posebni elementi vrše međusobnu korekciju. Aristokratski senat i plebejski tribuni stoje u konstantnom odnosu agresije i političkog rata. Rimski republika je društvo konflikta i konkretnije onoga što je Marks nazivao klasne borbe. Aristokratske i demokratske institucije su konstantno stajale u odnosu antagonizma unutar borbe staleža.⁴³ Ali ovo je bilo moguće upravo jer su svi građani bili politički aktivni na svakodnevnom nivou, gde je njihova centralna aktivnost bila kako *borba* unutar društva, tako i *rat* sa spoljašnjim neprijateljima. Kako Polibije opisuje taj svet, svaki režim unutar mešanog ustava Rima je bio vođen „agresivnim impulsom [prev. autora]“⁴⁴ prema drugom, čime je onda gola sila bila jedina koja je mogla da iznedri jedinstvo.

Za razliku od jedne iznutra konfliktualne strukture, Hegelov unutrašnji ustav je režim mira. Kao što je gore spomenuto, različiti elementi ustava kod Hegela korespondiraju istorijskim dobima i civilizacijama. Demokratski element oslikava starogrčki svet. Ali ovaj svet nije jedno mnoštvo politički aktivnih građana, već građansko društvo u kojem obitava čovek kao privatna osoba. Dakle, građani nisu primarno politička bića kao demokratski agenti, već istupaju u svom dnevnom životu kao radna bića. Oni svakako, kako to Hegel piše, ne treba da žive „samo kao privatne osobe“, već da u svakom delanju imaju

⁴³ Isto, str. 339.

⁴⁴ Polybius, *The Histories*, Vol. III, str. 311.

u vidu i svrhu opšteg.⁴⁵ Ali njihova delatnost se ne vrši u samim institucijama države, već unutar korporacija. Dakle oni su politički agenti u pasivnom smislu, kroz rad koji ima za svrhu opšte dobro države.

Isti je slučaj i sa neposredno političkim agentima, ili aristokratskim slojem. Ovaj sloj odgovara samom Rimu, dakle aristokratskom društvu svetske istorije. Ali u modernoj državi ovaj element ne stoji u suprotnosti naspram naroda. Naprotiv, kao tačka posredovanja između *demos*-a i monarha, aristokrate ujedno dolaze iz samog naroda. Oni su time podređeni istoj disciplini građanskog društva i podeli rada koja ograničava *demos*. Njihova posredovačka funkcija je moguća time da je politička aktivnost profesionalizovana. Politika tako nije njihovo određenje po rođenju, već poziv koji se bira. Uslov njihove delatnosti je „spoznaja i dokaz njihove sposobnosti – dokaz koji državi osigurava njenu potrebu“.⁴⁶ Dakle kako demokratski, tako i aristokratski sloj nisu zapravo primarno politički agenti u antičkom smislu reči. Oni istupaju na scenu kao *bourgeois*, to jest, kao radno biće, i samo na ovaj način takođe i kao *citoyen*. Pošto rad više nije delegiran podređenom sloju robova, već je poopšten kao disciplina svih građana⁴⁷, antička ratnička disciplina nije više osnova svakodnevne političke delatnosti.

Ali u slučaju monarha, situacija je malo drugačija. Ovaj element ustava odgovara hrišćanskoj i post-klasičnoj evropskoj civilizaciji. Monarh predstavlja jedinstvenu i monoteističku volju države koja nije više razbijena na mnoštvo kao što je to bio slučaj u Grčkoj, ili kruto fragmentisane staleže kao u Rimu. Monarh je simboličko jedinstvo moderne subjektivnosti oličene u državi. Ali subjektivnost monarha, za razliku od ostala dva sloja, nije zapravo *bourgeois* ličnost. Naime, monarh se ne pojavljuje kao *bourgeois* u ulozi političkog agenta. S obzirom da se u Hegelovoj državi radi o naslednoj monarhiji, monarh ne bira svoje zvanje, već se rođenjem pojavljuje kao *citoyen*. Ali to ne znači da i on nije podređen uslovima građanskog društva. Upravo zbog nasledne prirode njegove volje je monarhova odluka u mirnodopskom

⁴⁵ Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 377.

⁴⁶ Isto, str. 422.

⁴⁷ Isto, str. 466.

stanju čisto simboličkog karaktera, dakle ona samo formalno „stavlja pečat“ na aktivnu *bourgeois* volju demokrata i aristokrata.

Kod Hegela je time kroz jednu opštu demilitarizaciju volje građana, kao i samog monarha, omogućen unutrašnji mir. Pošto politika u unutrašnjem ustavu nije više vezana za rat, time je isključena borba staleža iz društva, ili ono što je Marks nazivao klasna borba. Pošto stara društva nisu sačinjavala jedinstven narod, već sistem kruto i strogo ograničenih i hijerarhizovanih porodica, unutrašnje nasilje se nije moglo isključiti iz njihovog odnosa. Ne posredovanje, već puka sila je mogla da iznedri ovde jedinstvo. Najbolji primer ovoga jeste rimska institucija diktature koja je konstantno kroz rat i spoljašnje konflikte morala regenerisati jedinstvo republike, koje ona nije mogla da iznedri iz sebe same.

Hegel je time u mogućnosti da stabilizuje unutrašnji život društva, drugim rečima da unutrašnje odnose građana zasnuje ne na političkoj borbi, već na međusobnom priznanju i miru. Ali Hegel sada ovde nailazi na jedan problem. Ni njegova država nije sigurna od rada istorijske ironije. On nailazi na problem upravo kroz unutrašnju pacifikaciju društva putem podruštvoavljenja rada. Naime, videli smo da njegov moderni sistem integriše svetsko-istorijske režime aristokratije, demokratije i monarhije u jedan jedinstveni ustav putem razvezivanja politike od rata i njenog vezivanja za rad. Ali jedan režim iz Hegelove svetske istorije i dalje izostaje u celoj ovoj priči – despotizam. Naravno, u modernom dobu despotizam bi svakako trebalo da je prevaziđen. On se u Hegelovoj *Filozofiji prava* pojavljuje samo kao hipotetička opasnost razlaganja slojeva elemenata u svoje posebne forme, gde bi se onda „kneževska vlast“ mogla pojaviti kao „*izolirana* i time kao puka vladarska moć i proizvodnost“.⁴⁸ Ovo svakako nije aktuelna, već samo moguća opasnost u slici države koju Hegel predstavlja. Ali upravo zbog ove hipotetičke opasnosti o kojoj on eksplicitno piše, Hegel ipak ostaje pod antičkim uticajem veze politike i rata. Ovo je vidljivo u njegovom problematizovanju mira koji on sam zagovara. Konkretnije, redukcija političke aktivnosti na rad zapravo može da dovede do toga da građani,

⁴⁸ Isto, str. 431.

upravo kroz disciplinu rada, zaborave na opšte dobro i okrenu se pukoj satisfakciji privatnih interesa. „U miru se građanski život više širi, sve sfere se učauruju a to je za dugi period jedno propadanje ljudi; njihove partikularnosti postaju sve čvršće i okoštavaju“.⁴⁹ Ovaj proces može da bude poguban po državu, pošto u nedostatku svesti o opštem dobru, država bi postala svedena na agregat atoma građanskog društva. Ovim bi odnosi rada izgubili kvalitet političkog jedinstva i postali bi redukovani na odnose samog građanskog društva u kojem, kako Hegel piše, svako na kraju jeste „sebi svrha“, dok je sve drugo puka „svrha“ za zadovoljavanje svojih potreba.⁵⁰

Ova tendencija kod Hegela je, da ponovimo, samo jedna hipotetička mogućnost. Ali Hegel nju ipak anticipira kada piše o „dugom periodu“ mira i dominacije rada koji vodi da „propadanja ljudi“.⁵¹ Ova tendencija je takođe permanentno vidljiva sa jedne specifične pozicije unutar njegove države. Naime, Hegelov pojam „ološa“, neorganizovane mase koja nije uključena u sistem podele rada građanskog društva, pa je time i isključena iz celine života kao *citoyen*, poseduje jednu unikatnu perspektivu na Hegelovu državu. Da ponovimo, razumska slika ustava, koja njega posmatra kao sistem koji potrebuje „uzajamne prepreke“, i gde se „negativno“ uzima za polazište a „htijenje zla i nepovjerenje“ tretira kao primarno, jeste „nazor ološa“.⁵² Dakle, percepcija ološa naliči na antički razumski model, gde jedinstvo nije jedinstvo naroda, već suprotstavljenih i antagonističkih elemenata. Ološ celinu države posmatra na ovaj neprijateljski način. Kako Hegel piše ološ se ne definiše pukom činjenicom siromaštva i isključenosti iz sistema rada, već „kroz unutarnju pobunu protiv bogatih, protiv društva, vlasti itd.“.⁵³ Njihova percepcija države vidi celokupni sistem posredovanja kao jednu stranu i nadređenu instancu, zbog čega se ona upravo kroz njihovu perspektivu pojavljuje kao jedna despotska instanca. Hegelov opis

⁴⁹ Isto, str. 450.

⁵⁰ Isto, str. 318.

⁵¹ Isto, str. 450.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, str. 362.

perspektive modernog ološa iz *Filozofije prava*, i njihovog antagonizma prema volji bogatih, društva i vlasti, zato veoma liči na njegov opis podređenih individua u orijentalnom despotizmu iz *Filozofije istorije*, gde ljudi u zakonu „ne prepoznaju sopstvenu, već potpuno tuđu volju“.⁵⁴ Ološ se, dakle, pojavljuje kao i sam despotizam, neistorijski⁵⁵, kao jedan element koji se opire istorijskom razvoju.

Dva elementa ovde dovode Hegelovu državu u opasnost. Kao što je rečeno, u stanju mira Hegelova država je u opasnosti da ljudi izgube obzir za opšti interes koji vodi ka sve većoj tendenciji privatizacije ljudskih odnosa. Druga bitna stvar je da logika građanskog društva svakoga stavlja, kako to Frenk Ruda piše, u „latentnu“ opasnost da dođe u poziciju ološa, dakle u „*nestalež* siromaštva [*unestate of poverty*]“⁵⁶. Time je svako po nazoru potencijalno ološ. Ovo je još više očigledno kad se uzme u obzir da „nazor ološa“ nije samo stvar materijalnih uslova, jer se on generiše ne samo na strani siromašnih, već i na strani bogatih, koji svoje bogatstvo onda ne vide kao društvenu uslovljenu i time kroz disciplinu stečenu vrednost.⁵⁷ Dakle, rastuća privatizacija odnosa i jačanje ekstrema bogatstva i siromaštva u građanskom društvu može da vodi jačanju „nazora ološa“, koji onda celokupnu državu stavlja u opasnost da se aristokratski i demokratski element otuđe jedan od drugoga, kao i da se politički autoritet svojim građanima pojavi u ruhu originalnog režima svetske istorije, kao jedna despotski nadređena instanca. Ovime bi umski totalitet spao na razumsko jedinstvo, gde bi

⁵⁴ Hegel, G. V. F., *Filozofija istorije*, str. 123.

⁵⁵ Hegel opisuje orijentalni despotizam kao jedan „neistorijski svet“ i „ponavljanje iste veličanstvene propasti“ (Isto, str. 126). Odnos podanika prema ovakvoj državi se naravno menja kroz svetsku istoriju, ali to nije nešto što se može reći i za „ološ“, koji i u modernom dobu očuvava prvobitnu relaciju spram države kao jedne strane i otuđene volje. Time se onda i sam ološ može označiti „neistorijskim“ u smislu jedne tvrde supstancije koja se opire razvoju svesti o slobodi u svom ciničnom stavu spram vlasti.

⁵⁶ Ruda, F., *Hegel's Rabble*, str. 46.

⁵⁷ Ruda ovde daje primer bogatog rasipnika i kockara, koga on naziva ološ luksuza [*luxury rabble*]. Vidi: Ruda, F., *Hegel's Rabble*, str. 46.

mešani ustav postao sveden na odnose antičkog sveta, naime odnose međusobnog netrpjenja i antagonizma i konkretnije na odnos klasne borbe koju je Hegel upravo kroz ideju umskog totaliteta pokušao da isključi iz svoje države.

Na ovoj tački, gde se Hegelova država suočava sa krizom svog suvereniteta time što pokazuje tendenciju da postane svedena na razumske odnose, on je prisiljen da se pozove na svoje antičke uticaje i konkretnije na vezu politike i rata. Samo ovaj rat ne podrazumeva i unutrašnji konflikt, već kao i kod Polibija, spoljašnjeg neprijatelja. Naime, za Polibija je uslov održavanja unutrašnje borbe staleža unutar mešanog ustava bila permanentna prisutnost spoljašnjeg neprijatelja. Pošto su unutrašnji konflikti između staleža redovno dovodili ovu državu do toga da jedan sloj svojim agresivnim impulsom prevagne nad drugima, spoljašnji neprijatelj je služio kao protivbalans unutrašnjim sukobima. Rat je dakle bio od najvećeg značaja za republikansko jedinstvo. Kako je Rimski istoričar Salustije pisao na tragu Polibija, „strah od neprijatelja“ je „uzdržavao dobar duh u državi“, a „čim je nestalo toga straha iz srdaca, zavladao je nažalost ono, što se rado spaja sa srećom, razuzdanost i obijest“.⁵⁸

Dakle, uprkos Hegelovom principu unutrašnjeg mira, čime bi spoljašnji uslov međudržavnog neprijatelja postao suvišan, tendencija građanskog društva da osifikuje privatne interese i ojača svetsko-istorijski aspekt despotizma unutar države, potrebuje, kao i u slučaju antike, rat kao sredstvo očuvanja političkog jedinstva.

ZAKLJUČNA PRIMEDBA

U kontekstu činjenice da Hegelova politička filozofija i dalje pretpostavlja antičku i istorijsku uslovljenost političke suverenosti i rata, može se onda razumeti i istaknuta pozicija monarha u njegovoj filozofiji. Hegel gaji jedan ambivalentan odnos spram antike i istorije uopšte, gde sa jedne strane ona može da se pojavi samo kao ukinuta i prevaziđena sferom građanskog društva, to jest fenomenom podruštvovljenja rada,

⁵⁸ Salustije, G. K., *Rat sa Jugurtom*, str. 95.

dok sa druge, veza politike i rata i dalje definiše modernu suverenost. Pa je time i monarh jedna ambivalentna figura. On svakako nije proizvoljni despot, već ustavno ograničena figura formalne validacije volje demokratskog i aristokratskog sloja. Dakle, ona figurira kao simbol moderne subjektivnosti kao rezultata ali isto tako i prevazilaženja svetske istorije. Ona je u mirnodopskom stanju figura posredovanja, podređena uslovima građanskog društva.

Ali sam monarh ne proizilazi iz tog građanskog društva, već zadržava svoj status kao *citoyen* čiji je primarna veza sa politikom rat. Jer upravo u ratnom stanju ova figura zadobija obličje antičkog diktatora, dakle institucionalizovane forme moći kroz koju celokupna zajednica može da očuva svoje jedinstvo. I ovde svakako nije puki despotizam na delu, dakle čista samovolja, jer monarh istupa na međunarodnoj sceni sa građanstvom kao takvim koji se identifikuju sa njegovom voljom. Ali ova centralizacija moći u rukama monarha istovremeno služi kako bi se sprečila tendencija građanskog društva da otuđi građanina od političkog autoriteta kroz privatizaciju odnosa, pa samim time i da spreči državu samu da se pojavi u očima građana kroz „nazor ološa“, dakle kao fragmentirani skup antagonističkih elemenata. Ovim antička vezanost politike i rata i dalje upućuje na jedan, kako je to Rastko Jovanov nazvao, „ostatak negativnosti“⁵⁹, dakle permanenciju prirodnog nasilja na sceni međunarodnih odnosa. Iz Hegelovog ambivalentnog odnosa spram svetske istorije, koja jeste politička istorija nasilja i rata, može se onda postaviti i pitanje, u kolikoj meri je i čuveni „kraj istorije“ zapravo višesmislen. Sa jedne strane on upućuje na pobedu modernog principa slobode, građanskog društva i rada kao disciplinarnog principa modernih odnosa. Sa druge strane, kao i kod Polibija, pojam kraja kod Hegela upućuje uvek i na jedno novo otpočinjanje, dakle na jedan dijalektički krug. Za Hegela ovaj krug istorije svakako nije sterilan, dakle označen onim principom „ničega novog pod suncem“, ali upravo onaj ostatak

⁵⁹ Jovanov, R., *Hegelovo pravo naroda: Istoričnost duha i granice prava*, str. 144.

negativnosti ostavlja mogućnost prodora istorije na scenu modernosti.⁶⁰ Time bi onda „kraj“ bio ništa drugo nego jedno otpočinjanje gde bi nasilje i rat, a ne procesi priznanja unutar građanskog društva, iznova postali konstitutivni princip jedne nove zajednice. Iako je istorija dvadesetog veka pokazala da diktatura i sila ne mogu da iznedre jednu novu političku celinu, Hegelova moderna država se ipak zasniva na istom onom principu „odlaganja“ i „usporavanja“ istorijskog kretanja, dakle na strahu koji je naveo i Polibija da identifikuje mešani ustav kao model stabilnosti, naime strah od viška istorije i kako to Hegel piše njenih „ponavljanja“.⁶¹

LITERATURA

- Polybius, *The Histories, Volume III*, ed. S. D. Olson, trans. S. D. Olson and W. R. Paton. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
- Cristi, Renato, *Hegel on Freedom and Authority*, Cardiff: University of Wales Press, 2005.
- Cristi, Renato, „The Hegelsche Mitte and Hegel’s Monarch’, *Political Theory* 11/4 (1983), str. 601–622.
- Fulda, Hans Friedrich, *Geschichte, Weltgeist und Weltgeschichte bei Hegel*, u: *Annalen der internationalen Gesellschaft für dialektische Philosophie Societas Hegeliana*, Köln, 1986, str. 58-105.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo: Veselin Masleša, Svjetlost, 1989.
- Hegel, Georg Vilhelm Fridrih, *Filozofija istorije*, Beograd: Fedon, 2006.

⁶⁰ Ovde nemam prostora da ulazim u kompleksnu debatu o pojmu „kraja istorije“, pojam koji inače sam Hegel kao takav nije upotrebljavao. Ali jedna interpretacija koja se može spomenuti u kontekstu ove ambivalentnosti pojma koji se razvio iz njegove filozofije možemo naći kod Rajnharta Mauera, gde se pojam „kraja“ uzima kao kraj jedne epohe i konkretno Hegelove epohe, pa time onda i modela države koji on predstavlja u svojoj *Filozofiji prava*. Ovim bi onda moderni ustav, nalik na svog antičkog preteču, predstavljao i jedan pokušaj „produžavanja“ ovog kraja, dakle jednu internu konstitucionalnu formu pokušaja odlaganja njenog pada. Vidi: Mauer, K. R., *Hegel and the End of History*, str. 199–200.

⁶¹ Hegel, G. V. F., *Osnovne crte filozofije prava*, str. 451.

- Ruda, Frank, *Hegel's Rabble: An Investigation into Hegel's Philosophy of Right*, New York: Continuum, 2011.
- Jovanov, Rastko, *Hegelovo pravo naroda: Istoričnost duha i granice prava*, Beograd: Albatros Plus, 2013.
- Krisp, Gaj Salustije, *Katilinina Urota i Rat sa Jugurtom*, Zagreb: St. Kugli, 1925.
- Wallbank, F. W., *Polybius, Rome and the Hellenistic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Maurer, K. Reinheirt, „Hegel and the End of History“, u: *The Hegel Myths and Legends*. Evanston, Illinois: Northwest University Press, 1996.

DORĐE HRISTOV

University of Belgrade, Institute for Philosophy and Social Theory

THE “MIXED CONSTITUTION” AND WORLD-
HISTORICAL REGIMES IN HEGEL’S POLITICAL
PHILOSOPHY

Abstract: In the article, I wish to show how Hegel’s political philosophy and in particular his understanding of the modern constitution from *The Philosophy of Right* rests on the chronology from his world history. This relationship, as I will also show, is based on his adoption of the Roman republican constitution as it was presented by the ancient Greek historian Polybius. In the first step, I will present Hegel’s appropriation of the Polybian “mixed constitution” and how Hegel integrates world-historical regimes into his political philosophy through this model. Afterwards I will point out some important differences between the ancient, republican, and the modern, monarchic constitution. These differences arise out of the relationship of work and war with politics and Hegel’s attempt to “postpone” the downfall of the modern state’s sovereignty. Finally and following from this, I will turn to the ambivalences of the meaning of “end of history” in Hegel’s philosophy.

Keywords: Mixed constitution, World history, Regime, Roman republic, Polybius, Hegel

Primljeno: 11.4.2022.

Prhivačeno: 21.6.2022.